

יד אברהם

תשובות וביאורים בקצרה

פרשת חיי שרה תשפ"ד

שו"ת תשובות וביאורים

להלכה ולא למעשה

קשירת נעל שמאל לפני נעל ימין

איתא בשבת (ס"א ע"א) שצריך ללבוש קודם נעל ימין ולא לקשור ואח"כ לובש נעל שמאל וקושר, ובתוס' מבואר דקשירת שמאל תחילה כתפילין, מה תפילין בשמאל אף מנעלין בשמאל, וכך נפסק בשו"ע (או"ח סימן ב' סעיף ד').

ויש להבין מה הקשר לקשירה בשמאל משום שקושרין תפילין ביד שמאל מה ענין זה לזה. ובפשיטות הביאור בזה הוא שמתוך שמצינו חשיבות בשמאל לענין קשירה, ממילא אמרינן דכמו כן בכל קשירה צריך להקדים של שמאל.

אך בחידושי רבי עקיבא איגר (או"ח סימן ב') מביא בשם ספר עמק המלך לבאר עפ"י דברי הגמרא (בחולין פ"ח ע"ב): אמר רבא בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשתי מצוות - לחוט של תכלת ורצועה של תפילין, ולפי"ז מובן הקשר לתפילין, כיון דזכו לתפילין נגד שאמר עד שרוך נעל ניתן חשיבות לשרוך נעל לקשור תחילה בשמאל שקושרים בו תפילין. וכן מבואר בלבוש תרי הטעמים החלוקין הנ"ל.

ונפק"מ בין ב' הטעמים לכאן לענין שאר בגדים שאינן נעליים, אם צריך להקדים של שמאל. דלכאן לטעמא דאברהם אבינו נאמרה קדימה רק בנעל ולא בשאר מלבוש, וכן דעת המלבי"ם בארצות החיים.

אולם אי נימא דיסוד הדבר הוא משום חשיבות השמאל לענין קשירה, מסתבר דהו"ה לכל מידי דקשירה.

הערוך השלחן ס"ד הביא מחלוקת הארצות"ח והגר"ז והכריע כהגר"ז וכ"כ בקיצוש"ע ס"ג ס"ד, ובסידור יעב"ץ, אך המשנ"ב הכריע כארצות"ח.

בס' פתחי תשובה (ס"ב) כתב: 'ומזה דנתי בבתי ידים של עור שקורין הענדקס (כפפות) ויש להם קשירה אשר לכאורה נראה דדומה יותר לתפילין, שצריך לקשור ביד ימין על שמאל, משא"כ במנעל שקושר בשתי ידיו, ונראה דאין להקפיד רק במנעל משום שרוך נעל וזה לא שייך בבתי ידים', ע"כ.

ואף דקיי"ל בעלמא כדברי המשנ"ב שהוא הפוסק האחרון, כמדומה שמנהג העולם לחוש לכל הני אחרונים ז"ל להחמיר גם בשאר בגדים.

ובמשנ"ב סק"ה כ' דבאנפלאות של לבד אין צריך להקדים שמאל לקשירה, ומקורו מארצה"ח, עיי"ש בשעה"צ סקי"ב, וטעמא משום דאי מאברהם אבינו אין למילף אלא דומיא דשרוך נעל, שמשו"ה זכה. אולם בגר"ז מבואר דגם בקשר אנפלאות יש להקדים של שמאל וכטעם א' הנ"ל.

ולפי הכרעת האחרונים בזה, כתבו הפוסקים דכמו"כ יש להקדים קשירת שמאל בכל סוגי קשירה, ולא דוקא שרוכים וכגון קרסים, רוכסן, כפתורים, סקוטש וכיו"ב, כ"כ הפוסקים, וכ"כ בספר דעת נוטה סי' קנ"ג דעת הגר"ח"ק דההידוק נחשב לקשירה. וקציל"ע בזה דשמא מ"מ שם 'קשירה' לחוד וקאי על מעשה קושר, וכמו שרוכסן וכדו' אינו 'קשר' כמו כן לו. ברם אי אמר כן הגר"ח"ק צ"ל דאף דכתיב וקשרתם, מיהו אין שם אלא הידוק.

ומיהו אכתי צ"ב דההידוק בתפילין הוא המעמיד את התפילין, ובלא"ה אינן עומדים ואינו יכול לקיים המצוה, משא"כ ברוב הדברים אינן אלא תיקוני הבגדים וכתכשיט בעלמא ואינה מעכבת בלבוש כלל.

והוא הדין לענין נשים כ' הפוסקים דתליא בכל הנ"ל, דלטעם ראשון יש גם לנשים להקדים של שמאל. בשם הגר"זש"א בספר הליכות שלמה פ"ב אות ב' שנשים אין צריכות להקפיד על קשירת שמאל תחילה. ועוד שם נעל שיש בכל אחד מהם שני קשירת משני צדדים יקדים צד שמאל תחילה. וכמוהו שמנהג ישראל להקפיד גם בשאר בגדים.

(הרהורי תשובה:

ויש לבאר קשר נפשי בין שרוך נעל לתפילין, ואולי בבחינת דרוש וקבל שכר, דהקב"ה שילם לאברהם כל מה שלא קיבל ממלך סדום, וכשהקב"ה משלם, אינו משלם רק את דמי החסרון אלא בגדול, שאברהם תלה בטחונו בהקב"ה ברצועות של נעל, והקב"ה שילם לא בחזרה בזכות רצועות של יד ושל ראש גם יחד.

משמע דיסוד הדבר שאברהם נמנע מלקחת הוא להודיע בבירור שמעשיו לשם שמים, ושהציל את לוט לשם שמים, וזהו יסוד תפילין של יד ושל ראש, כידוע, להורות שכל 'מעשיו ידיו', וכל 'מחשבת ראשו', יהיו משועבדים לעבודת הבורא ית'.

ואפשר דבזמן שאברהם אבינו קשר את מנעליו, הרי עשה כן בוונה אך ורק שעושה למען הבורא וברשות הבורא, וכביכול לומר כאילו נעילת נעלים דידי' הוי בבחינת מעשה מצוה דתפילין. ומשום כוח זה זכו כלל ישראל למצוה זו לקשור את ראשם וזרועותם למען ה' ית'. וכן באמירת 'אם מחוט' זכו לתכלת, דאצל אברהם אבינו כל 'חוט' היה בבחינת לקדש שם שמים ע"י, וממילא היה התשלומין שלו בענין קיום מצות לדורות עולם.

ואף שודאי היו מקבלים המצוה בלא"ה, מ"מ ע"י זכו.

תשובות בקצרה

- א. בענין שאר בגדים כגון מכנסיים וכדו' נראה דמנהג העולם לחוש להכרעת הרבה אחרונים להקדים של שמאל.
- ב. בענין הידוק של קרסים ורוכסן וכדו' מנהג העולם לחוש הן בנעליים והן בשאר בגדים.
- ג. בענין נשים הרבה פוסקים כ' כהכרעת הגר"ז לחוש, ודעת הגרשז"א שאינן צריכות להקפיד בזה.
- ד. איטר יד, אף שמניח תפלין בימינו, יקשור תחילה של שמאל כטעם א'.
- ה. הקושר מנעליו או מלביש אחר, אזלינן בתר הלוּבש.

גג

בענין טעה ולא הזכיר גבורות גשמים ואמר טל

א. טעה ולא אמר משיב הרוח מוריד הגשם בימות הגשמים, אם כבר סיים את הברכה והתחיל אתה קדוש חוזר לראש התפילה. אבל אם אמר מוריד הטל אינו חוזר, שעכ"פ הזכיר שהקב"ה משקה את עולמו. אבל אם נזכר קודם שסיים הברכה, יארנה במקום שנזכר אע"ג שכבר אמר מוריד הטל.

הן אמנם מקום עיון יש שאינן דומין זל"ז דהא בגשם והא בטל וטל לא מיעצר לעולם, וצ"ב אמאי יצא על ידי הזכרת הטל גרידא, הרי לא הזכיר גשם.

וביאר המשנ"ב והוא עפ"י צג"א, דאף דלא מיעצר מ"מ שבח הוא להקב"ה, ורק כשבא לשאול צריך לשאול את הדבר שהוא מבקש, משא"כ כשבא לשבח. ומשמע שכל שהוא שבח, די שהוא באותו ענין, אף מענין לענין, ודבר זה צ"ב.

ונראה הביאור דנוסח השאילה הוא ותן טל ומטר לברכה, הרי ששואל אף בענין הטל לברכה, וממילא כיון שהזכיר שבח הטל, כבר נתקיים ענין רצוי שאילה, אף שלא ריצה באמת על ענין הגשמים כלל, דלא הצריכו חכמים אלא לרצות כל דהו קודם שבא לשאול, משום דכשבא לשאול, עכ"פ מקצת השאילה באה אחר ריצוי, וכבר אפשר שכל הנשאל נחשב כבאה אחרי הריצוי.

אבל עכ"פ לכתחילה ודאי בעינן רצוי גשם מפורש ולהכי כתבו הפוסקים שאם לא סיים הברכה, חוזר להזכיר הגשמים אף שכבר הזכיר הטל. וזה משמע לכאו' דבאמת אין כאן ריצוי על הגשמים כלל דלא מהני, שלכן צריך לחזור.

אמירת משיב הרוח לפני אתה קדוש - באופן שאמר מוריד הטל

ב. שאלה מה הדין אם טעה ואמר 'מוריד הטל' במקום 'משיב הרוח... ' וסיים את ברכת מחיה המתים – האם יכול לתקן ולומר 'משיב הרוח' בין הברכות לפני 'אתה קדוש'.

הנה מכיון שנחלקו הראשונים במקרה שעדיין לא התחיל את הברכה הבאה האם נחשב עדיין שאוחז בברכה הקודמת או לא ולהלכה נפסק שאכן נחשב. אמנם, כל זה לגבי דברים שכששכח לומר חוזר ומתפלל (כגון יעלה ויבוא בכל תפילות החגים ובר"ח בשחרית ומנחה) אבל כשאינו צריך לחזור ולהתפלל (כגון כששכח לומר יעלה ויבוא בערבית דראש חודש או במקרה זה במשיב הרוח) - אין לומר משיב הרוח לאחר החתימה ועל כן ממשיך כדרכו. וכאן מאחר שכבר יצא בדיעבד באמירת מוריד הטל, ממילא יש לצדד דהדר דינו להיות כדבר שאינו מעכב ואין להפסיק אחרי החתימה בכדי.

או דלמא יש לצדד דכיון שבעצם הוא דבר שחוזר לראש עבורו, רק דבנדון זה אינו צריך משום דבדיעבד יצא ידי שבה, מ"מ שייך לאומרה אח"כ כיון שלכתחילה עכ"פ בעינן ריצוי על הגשמים בפני עצמן, וכל שהוא מעכב הרי אמרינן שזה נחשב עדיין כמקומו - משמע שיוצא בזה אפילו לכתחילה דאגתי מקומו הוא. וצ"ע.

ויסוד הענין כי הטור (סי' קי"ד) הביא דעת ראבי"ה תענית (סי' תתמו) שמי ששכח להזכיר גשמים עד שסיים מחיה המתים ונזכר לפני ברכת אתה קדוש, א"צ לחזור, אלא אומר משיב הרוח ומוריד הגשם בלא חתימה, וכן בשאלה כו', וכן ביעלה ויבוא אם לא פתח במודים א"צ לחזור אלא אומר שם יעלה ויבא. אבל אם פתח במודים חוזר לרצה אם לא עקר רגליו, כו', עכ"ל. ובב"י שם הביא דרבינו יונה חולק ע"ז, וס"ל שכיון שסיים כל הברכה ולא נזכר כמי שטעה והתחיל האחרת דיינינן לי' ואין מחזירים אותו, וכן דעת הריטב"א ועוד ראשונים שכל שגמר הברכה אינו כעומד באמצע הברכה אלא כאילו התחיל כבר בברכה שאח"כ.

וביסוד המחלוקת נראה הביאור דתיבות גמר הברכה כגון חונן הדעת יש לצדד דאף אלו התיבות הם חלק מנוסח לשון הברכה, וממילא כיון שאין המקום מסויים בברכה היכן לאומרה, רק כל שהוא באמצע הברכה זהו מקומו, הו"ל

כמקומו, דלא גרע מאילו אמרה באמצע הברכה, ורק כשמתחיל הברכה שלאחריה כבר הפסיד. ולאידך גיסא יש לצדד דכבר אפשר דשאני גמר חתימת הברכה, שאינו נחשב כלל כנוסח לשון גוף הברכה אלא בעצם הוא 'גמר' ברכה, וממילא תיכף שאמר את גמר הברכה, כבר סליק פרשה מיני' ותו אינו בידו לתקן. וראה במשנ"ב סקל"ב דקיי"ל שכל שלא התחיל בברכה שלאחריה לא נקרא סיום ברכה זו לגמרי לענין כל הדברים שמחזירין אותו, אע"פ שנקרא סיום לענין דברים שאין מחזירים אותו, כגון הבדלה בחונן הדעת כו', ע"כ, מעתה כיון דכלא גמר הברכה דיינינן לי' כה"ג שהוא דבר שמחזירין עליו, א"כ לכאו' מן הראוי לאומרו שם אחרי מחיה המתים ולא לסמוך על מה שהזכיר מקצת השבח של ותן ברכה. (אך יש לעיין בזה כיון שהרבה פוסקים ס"ל דכהתחיל ברכה שלאחריה הוא אף כה"ג א"כ אפשר שיסמוך דעכ"פ יצא בדיעבד ולמה לי' להזכיר מעתה שלא לצורך ביני ברכות, אלא דאין זה שלא לצורך כיון דלראבי"ה הרי זה כאמצע הברכה עדיין).

שכח משיב הרוח בליל שבת

ד. כתב הגרעק"א בחידושיו על השו"ע שם סע"ה: נלע"ד בליל שבת אם שכח לומר משיב הרוח דאין מחזירי' דהא אם התפלל רק מעין שבע יצא כדאית' בסי' רס"ח במג"א סקט"ו אף בברכות מעין שבע אינו מזכיר גשם א"כ במה שהתפלל סדר התפלה כראוי רק שלא הזכיר גשם הא לא גרע ממעין שבע וצל"ע לדינא:

וז"ל המג"א שם: 'וטוב לאומרה עם הש"ץ ואם כבר אמרה הש"ץ צריך הוא להתפלל ז' ברכות דיחיד אסור לאומרה ואם אמרה ביחיד יצא וא"צ להתפלל ז' (ל"ח) ועיקר הטעם משום דתפלת ערבית רשות מקלינן בה, עכ"ל.

וצ"ב. עתה מהו באמת מקום ספיקתו לדינא. ואם כי חידוש הוא ולא מצינן מפורש כן, אבל מסברא ודאי נראין דבריו בטו"ט.

ומ"מ צ"ע שהרי איתא בגמרא ברכות פ"ד שכל השנה אומר הבינני חוץ מימות הגשמים שאינו יכול לאומרה, משום שצריך לומר ותן טל ומטר לברכה, ואילו בעניין מעין ז' לא מצינו הגבלה זו שאינו אומרה בימות הגשמים, ואדרבה עינינו רואות שאומרים אותה כל השנה ומאי שנא.

ונראה לחלק דברכה מעין שבע מעולם לא נתקנה כתפילת היחיד, ודוק שכ' המג"א דאסור ליחיד לאומרה ולא נתקנה בעיקר אפילו כחזרת הש"ץ שהרי

במעריב לא תקנו חזרת הש"ץ. רק תקנוה משום המאחרים, רק דממילא כיון שתקנו, כדי שימתינו בשדות למאחרים ממילא אף תקנו שיכול היחיד לצאת על ידה וזה מקולי מעריב שהיא רשות ממילא לא אטרחוהו רבנן לחזור ולהתפלל. אבל מ"מ לא התפלל, רק דכה"ג לא אצרכוהו להתפלל שיצא יד"ח בדיעבד ב'ברכה', אע"ג דלאו 'תפילה' היא.

ממילא נראה דאין להביא ראיה מינה למתפלל עיקר תפילת שמונה עשרה דמעריב, דמעיקרא ודאי תקנוה כתפילת היחיד שמעכב בה הזכרה ואין דומין זל"ז בעיקר תקנתו, ודוק.

מוריד הגשם בסגול או בקמץ

ה. יש שנהגו לומר ומוריד הגשם עם סגול ויש בקמץ. ובביאור הדבר נראה דכמו בכל השמות בפרשת נח ועוד בפרשת בראשית שמתחלפים בסוף פסוק ירד או ירד (קמץ), וכן פלג או פלג וכן הרבה, והביאור הוא דכל מקום שבא באמצע פיסקא הרי הוא סגולי, ורק כשבא בסוף פסוק נקרא בקמץ שהוא תנועה ארוכה.

ומעתה משמע דבזה גופא פליגי המנהגים אי מוריד הגשם הוא ענין בפ"ע, וכדין על הנסים ויעלה ויבוא והוא עצמו גמר עניינו או דלמא אינו כן רק דמוריד הגשם מעולם לא נתקנה כעין על הניסים שהוא באמת ענין בפ"ע, משא"כ משיב הרוח אינו אלא תוספת של כמה מילים בתוך מחיה המתים, ואין כאן קטע בפ"ע, וגם אינו סוף פסוק של אתה גיבור.

ונראה מתוך ההלכה שכ' הפוסקים שאם שכח במקומו ונזכר באמצע ברכת מחיה המתים אומרה במקום שנזכר, והיינו אפילו באמצע קטע מכלכל חיים יש להכניסו לשם, ומשמע מזה קצת שהוא רק תוספת כמה מלים גרידא, ולא קטע בפ"ע, ולהכי נראה דהעיקר בסגול.

ובתשוה"נ ח"ב סי' נח הביא בשם הנצי"ב דתלוי במחלוקת הפוסקים אם שכה ונזכר לאחר שגמר מחיה המתים אם אומר שמה משיב הרוח, שאם אומר שסואינו מעכב שיהא באמצע הברכה ע"כ אומר בקמץ, שהוא כדבר האמור בפ"ע, משא"כ אם אינו אומרה שם אלא חוזר ואומרה באמצע מחיה המתים אז ניכר הדבר שאינו פיסקה בפ"ע, ומעתה כיון שפסק בבה"ל סי' קי"ד לאומרה אחר חתימת הברכה שם ואינו חוזר לראש צ"ל בקמץ.

אך יש לדחות דשאני התם שהוא בדיעבד, ולא תקנו תקנה מיוחדת בדקדוק הלשון על בדיעבד, דזה ודאי לכתחילה צריך לאומרה באמצע הברכה, ורק

אם לא בירך התירו לאומרה אחר מחיה המתים כי אמרינן דלענין דבר המעכב עדיין נחשב כעומד באמצע הברכה, ולענ"ד אין מכאן ראייה, אלא להיפוך וכנ"ל.

ויעוי' שם בתשוה"נ שדעת כמה וכמה מרבנותא בסגון דוקא וכן נהג. וכן הם הנוסחאות הקדמוניות.

אמנם כן באגרו"מ (או"ח ח"ד טו) מורה בפשיטות לומר בקמץ תחת הגימל כי סוף ענין הוא כיעו"ש. וצ"ע להנ"ל דהלא מבואר דאינו סוף ענין. וצריך לומר דהך גאון ס"ל שאכן עומד משיב הרוח כענין על הנסים והוא ענין בפ"ע, וצ"ע כנ"ל. ואף שהיו כמה מגדולי הפוסקים שהיו אומרים בקמץ, רוב רובי גאוני ארץ בסגול מסגלים, וכן נראה עיקר המסורה בידינו שכן ראיתי אצל מו"ר הגרי"ז גוסטמן, ומסתמא שכן נהג גאוני וילנא.

ע"ע בספר ברכות החיים (קרויס) שליקט כעמיר גורנה הרבה הרבה גדולי הדורות שכל שהעיקר בסגול וז"ל הגאון מרן הרך ש"ך: וכך נהגו כל ישראל מאז ומתמיד לומר כן, רק אח"כ יצא מדקדק אחד לחלוק ולחדש להגיד בקמץ תחת הגימל, והא הכלל בידינו שכל המשנה ידו על התחתונה והרבה ספרי האחרונים הראו טעותו, ומנהג ישראל תורה היא וחדש אסור מן התורה כו' עכ"ל.

שו"ת בקצרה

טעה ולא אמר משיב הרוח אם חוזר

- אם לא אמר 'משיב הרוח', אם לא אמר את השם של ברכת תחיית המתים, אומר 'משיב הרוח' במקום שנזכר, שכל הברכה היא מקומה.
- בכל זאת, בהנ"ל שדקדק לומר בסוף פיסקא, שלא לבלבל פירוש המילים.
- אם נזכר אחר שאמר 'ונאמן אתה להחיות מתים' אומרה במקום שנזכר, אלא שחוזר לומר ונאמן אתה משום דבעינן מעין חתימתו סמוך לחתימתו. אך אם לא חזר לומר 'ונאמן אתה' יצא בדיעבד, דהא דבעינן מעין חתימתו סמוך לחתימה אינו אלא לכתחילה.
- אם סיים ברכת 'מחיה המתים', אם אמר 'מוריד הטל' אינו אומר 'משיב הרוח' בין הברכות, שכבר יצא בדיעבד בהזכרת טל. (ויל"ע בזה).
- ואפילו אם רק אמר את השם של מחיה המתים אינו חוזר ואוצק למדני חוקיך, שהרי יצא בדיעבד.

- אם לא אמר 'מוריד הטל' אומר מיד אחר 'מחיה המתים' קודם שמתחיל 'אתה קדוש' משיב הרוח וכו'.
- המתפלל בנוסח אשכנז ואינן רגיל לומר מוריד הטל, אם שכח לומר משיב הרוח בימות הגשמים, אם נזכר באמצע ברכת מחיה המתים אינו חוזר אלא אומרה במקום שנזכר, שכל הברכה מקומה.
- ואם אמר ונאמן אתה, אומר משיב הרוח וחוזר אומר ונאמן אתה כנ"ל. ואם לא חזר יצא וכן"ל.
- אמר ברוך אתה ה' ונזכר, יסיים למדני חוקיך וחוזר אומר משיב הרוח ונאמן אתה וכו'.

שכח משיב הרוח בליל שבת אם חוזר ומתפלל

- בליל שבת אם לא הזכיר משיב הרוח בשמונה עשרה, דעת הגרעק"א ז"ל שאינו חוזר, אלא דכתב דצ"ע לדינא. ואם כן נראה שאינו חוזר, וטוב יעשה שיכוון לצאת תפילתו ע"י הש"ץ במעין שבע ודוק, שעכ"פ סב"ל.

בני חו"ל הנמצאים בא"י אחרי ז' חשון אם ישאל עמהם

- הג"ר משה סולווייציק שאל את החזון איש זצ"ל בדין בן חו"ל הנמצא בא"י אחרי ז' חשון אם שואל ותן טל ומטר בתפילה שנחלקו הפוסקים אם שואל כמקום מדינתו או כמקום שנמצא עכשיו, והחזו"א לא הכריע לו. גם המשנה ברורה סי' קי"ז ס"ק ה' לא הכריע בזה. ומובא שבעל הקהילות יעקב זצ"ל נתן עצה לומר בברכת שומע תפילה ותן טל ומטר לברכה כארץ ישראל.
- כשחוזר לחו"ל ועדיין אין אומרים שם חוזר ואומר כמקומו, (ויש אומרים שממשיך עכ"פ בשו"ת).
- ויש אומרים שבזמן שהוא בא"י אומר כבני א"י מאחר שגשמים הם צורך חיי שעה. ובזמן שחוזר לחו"ל ועוד לא התחילו לומר, פוסק ומתפלל כמו בני חו"ל מאותו טעם. אך מ"מ נראה מסברא דהעיקר כיון שהוא מידי דבלחש, לא שייך בזה משום מחלוקת, וממילא כיון שדעתו לחזור אין לו לשנות עיקר נוסחתו.
- אם יש מנין של בני חו"ל בא"י אחרי ז' בחשון, אינן צריכין לומר ותן טו"מ אפילו בשו"ת כיון שהם מתפללים כציבור בפ"ע.

